

TÜRKOLOJİNİN MESELELERİ VE ŞARKİYAT TARİHİ*

(S.E. Malov'un 180. Doğum Günü Münasebetiyle)

E.İ. UBRYATOVA

16 Ocak 1880 tarihinde Kazan üniversitesinde görevli ünlü bir papaz ve aynı zamanda profesör bir babanın oğlu olarak dünyaya gelen S. E. Malov'un babası aynı zamanda Kazan üniversitesi İslamiyet bölümün başkanı ve Tatarca, Arapça ve İbranice bilen aydın bir insandı. Babasının Arapça üzerindeki temel bilgisi Kraçkovskiy¹ tarafından şu şekilde değerlendirilmektedir: “Onun çalışmaları misyonerlik hakkındadır ve bütün hayatı boyunca devam etmiştir. O, İslam hakkındaki makalelerin müellifi olduğu gibi kilise tarihini ve çağdaş dini de incelemiş ve hatta Tatarların ve Çuvaşların etnografisi üzerinde yapmış olduğu çalışmalarla uzman olarak tanınmıştır”.

Dolayısıyla Malov babasının yukarda bahsi geçen çalışmalarını ilerletmek üzere hazırlık görmüş, lise ve üniversite tahsilini Kazan'da ilahiyat (teoloji) alanında yapmıştır. Fakat özellikle Tatar etnoğrafisi ve Türk dilleri ile alâkalı çalışmaları bulunan Kazan misyonerleriyle bahsi geçen tahsil hayatı sırasında ilişki içerisinde bulunması Malov'un Türkolojiye alâka duymasına neden olmuş ve müellif, Kazan üniversitesinde yapılan arkeoloji, etnografya ve tarih toplantılarına katılmaya başlayarak, aynı zamanda üniversitede Tatarca ve Arapça dersleri veren N. F. Katanov'un derslerini dinlemiştir.

1904'te “Uçenniye Zapiski” dergisine Malov'un “İz Poezdki k Mişuram” adlı makalesi yayınlanmıştır. Makale aşağıdaki satırlarla başlamaktadır: “S.E. Malov ve Kazarinov'un makalelerinden Mişurlarla ilgilenenlere, 1902'de Kazan vilayetindeki Çistapol Mişurlar kavmine gezinti yaptım. Mişur lehçesinin hususiyetini tanımak ve incelemek bu seyahatin amacı idi. Netice itibariyle ben beş köyü gezdim., deneme yaptım (sayfa 13). Aynı makalenin son cümlelerinde de ilginç ifadeler vardır: “Son olarak şükranlarını makaledeki bazı transkripleri düzelten ve Mişurların halk sözcüğünün örneklerini çeviren Prof. N.F. Katanov'a bildirmek istiyorum.. Katanov'un teşviki ile bu makale arkeoloji, Tarih ve etnografi toplumunun celsesinde tavsiye edilmiştir. Bu makale 23 Eylül 1903'de “Uçenniye Zapiski” dergisinde yayınlanmıştır.

S.E. Malov, bu makaleyi ilmî çalışmalarının başlangıcı olarak kabul etmektedir. Ayrıca Tatar diyalektolojisi² üzerinde çalışanlar bu makalenin kendi sahasında yeri olduğunu dile getirmektedirler.

Malov dilbilimci olarak zamanındaki meslekî neşriyat hakkında geniş bir bilgiye sahipti. Bu makale ilk olmasına rağmen Malov'un sonraki makalelerinin seviyesindedir. Makale güvenilir ve geniş kaynakları ihtiva etmektedir. Böylece İlahiyat Akademisinin örgencisi olarak Malov ciddi bir şekilde Türk Dillerini öğrenmeye başlamıştır.

* *Problemi Turkologii i İstorii Vostovedeniya*, Kazan, 1964.

¹ İ.Y. Kraçkovskiy, *Oçerki po İstorii Russkoy Arabistiki*, AN SSSR, M., L., 1950, 184 s.,

² L.Z. Zalay *Razvitiye Tatarskoy Dialektologii v Sovetskiy Periyod. V sb.: Materialı po Dialektologii*, Tatgosizdat, Kazan, 1955, 5 s.

Hiç şüphesiz S.E. Malov bu alanda duyduğu alâkayı ve ilerde gösterecek olduğu başarıyı babasına borçludur. Babası daha çocukken Malov'a yazılarının tashihiini okutmuş ve "onu ben yetiştirdim" demiştir.

Babasına yardım ederken bilgi ve becerisini ilerleten ve dolayısıyla kendisini yetiştiren Malov, babasına yardım ederek Sabdukova'nın "Kuran" tercümesinin basımına hazırlanmasına katılmış ve bu işi tamamlamıştır.

Daha sonra da babasının onu yönlendirdiği meseleler hakkında malzeme toplamak için Kazan'ın çeşitli bölgelerini gezmiştir. Malov'a armağan edilen "Sovetskaya Vostokovedeniye" dergisindeki bir yazıda şu cümlelere tesadüf etmekteyiz: "Anne ve babasının isteklerine rağmen dinî tahsilden ayrılıp, hayatını ilmi çalışmalara vakfetmiştir".

Bu yazıyı kaleme alan şahsiyetin neden böyle yazdığını bilmiyorum. Aslında, S.E. Malov İlahiyat Akademisinden mezunu olmuş ve "Sotvorenıye Mira po Musulmanskim İstoçnikam" isimli bir tez yazmıştır. 1904'te babasının muvafakati ile Petersburg Üniversitesinin Şarkiyat Fakültesi, Arab-Fars-Türk Bölümünün imtihanına giren Malov, u babası büyük bir ihtimalle kendi çalışmalarını devam ettirecek kişi olarak görmüş fakat çocuğunun yolunun farklı olduğunu anlayarak onu kendi yolunda ilerlemesi için teşvik etmiştir.

Malov üniversitede profesörler V.D. Smirnov ve Jukovskiy'den ders görmüştür. Bunun dışında Meliyoraskiy'in son sınıflara verdiği derslerine devam ettiği gibi İ. A. Boduen Kurtene ve S. K. Bulça'nın derslerine de devam etmiştir.

Fakat, S.E. Malov, Üniversiteye belirli bir amaç ile ve az da olsa Türk Dillerini öğrenmiş olarak gelmişti.

Bundan dolayı sadece Türk Dili ile alâkalı dersleri almaktan ziyade özellikle onun danışmanı V.D. Smirnov'un teşviki ile Türk Şiir Dili üzerine çalışmayı benimsemiştir.

Bu arada Petersburg İlimler Akademisinde bizim ülkede yaşayan birtakım Türk halklarının pek az tanılan ve az öğrenilen dillerine özel alâka gösteren ve Radloff'un başkan olduğu bir Merkez kurulmuştu.

V.V. Radloff büyük işleri yapmış ve nerede bulunursa bulunsun Türk Dilleri üzerinde çalışanlara yön vermiştir. Mesela, E. Pekarskiy'in hayatını ve onun meşhur Yakutça sözlüğünü hatırlamak yeterlidir.

Malov 1909'da üniversiteden mezun olmuştur. Kendisi "Tatarskiye Epigrafiçeskiye Pamyatniki" (Epigrafika Vostoka, I cilt, 1947, 38 say.) isimli makalesinde şöyle demektedir: "1907'de Temmuz'un başında daha öğrenciyken babamın parasını kullanmak suretiyle (Prof. Bogoluyev'le beraber) Spass bölgesinin Matveyevka köyünde bulunan Bulgar mezar taşlarını gözden geçirmek için seyahate çıktım. Ben onları inceledim ve zorlukla da olsa iki mezar taşını okudum".

Yukarıdaki satırların kaleme alındığı tarihten bir sene sonra yaz aylarında son sınıf öğrencisi Malov ve Radloff, Tomsk, Çulim, ve Tatar Teleutların lehçelerin incelemek maksadıyla Tomsk vilayetine ve Yenisey'e gittiler.

Bu, aynı zamanda Radloff'un Merkez ve Batı Çin'e yapılacak seyahati için bir deneme olmuştur. Çünkü Radloff üniversiteden mezuniyetini takiben Malov'u o bölgeye göndermeye karar vermişti.

Seyahat esnasında Malov, Minusinskiy'e gitmiştir ve burada Martyanov Müzesinde saklanan Yenisey anıtlarını da görmüştür. Seyahat hakkında Malov daha sonra yazıtların fotoğraflarını çektiğini ve okuduğunu ifade etmiştir. Malov'un bahsi geçen seyahat neticesinde 1909'da "Neskolko Slovo o Şomanstve i Turetskogo Naseleniya Kuznetskogo Uezda Tomskoy Gubernii" (Jivaya Starina, 1909, II-III c., 38

say.) ve “*Otçet o Komandirovke Studenta Vostoçnogo Fakulteta S.E. Malova* (İzv. Russkogo Komiteta dlya İzuçeniya Vostoçnoy azii,spb.,1909, No9, 35-36 s.) adlı iki makalesi yayınlanmıştır.

Adı geçen makaleler yazıldığı alanla alâkalı son derece önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Fakat bizi en çok ilgilendiren makale ikincisidir. Bu makalede Çulım, Şor ve diğer Türk lehçeleri hakkında bilgiler verilmiştir. Şamanizm hakkında makalesi Malov’un karakterini ifade eden ilginç olayı da ifade etmektedir: “*Tan-Balık’ta Karayev adlı bir şaman vardı. Onun yağmur yağdırma hususunda yaptığı Şamanlık başarısızdı.*”

Malov makalesinin devamında, Şamanizm hareket, işaretleri ve araç-gereçleri hakkında da bilgi vermiştir.

Malov’un ricasıyla seyahatinin iyi geçmesi için dua da edilmiştir. Bu hareketlerden sonra Malov’a Karatürk ve Sagaylara olan seyahatinin elverişli olacağı müjdelenmiştir

“*Şamanın rica ettim, o bana kendi isteğim ile bir Şaman ayını yaptı (1908, 12. 06)*” diye yazmıştır Malov.

Ben bu hadiselerle Malov’un ilmî ilgilerini çok iyi gösterdiğinden dolayı bu kadar önem veriyorum. Bunlar ilk önce üniversite bilgileri ile V. V. Radloff okulundan yetiştiğinin delilidir.

Üniversitede okurken Malov artık Türkolojinin birtakım sahalarında çeşitli işler yaptı ve yaşayan Türk Dilleri, Eski Türk Yazıtları, Bulgar ve Tatar mezar taşları, Türk halklarının etnografyası üzerinde ve onların inançlarına önem vererek çalıştı.

S.E. Malov aynı üniversitede profesörlük unvanlığına hazırlanması için bırakılmıştır. Radloff büyük arzusunu gerçekleştirmek amacı ile Malov’u Batı ve Merkezî Çin’e Uygur ve diğer Türk lehçelerini öğrenmek için uzak ve büyük seyahate göndermiştir. Bahsi geçen bu ilmî gezi hem Sovyet Türkolojisi, hem de Malov’un ilmî ilerlemesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Netice itibarıyla Malov, bu seyahatten edinmiş olduğu tecrübe ve bilgi birikimi sayesinde Çin’deki Uygur ve diğer Türk halklarının lehçelerinin incelenmesi meselesinde ehliyeti olan ilim adamlarından birisi olarak, bu alanda itibar kazanmıştır.

Topladığı malzemeler üzerinde hayatının sonuna kadar çalışan ve başarılı bir şekilde temel çalışmalarını tamamlayan Malov’un basılan çalışmalarından “*Lobnorskiy Yazık*” (Frunze, 1956) ve “*Yazık Jeltih Uygurov*” (Alma-Ata, 1957) isimli eserleri baskıların yetersizliğinden dolayı yeniden basılmalıdır. Ayrıca Malov’un çok önem verdiği “*Yazık Jeltih Uygurov*” adlı eserinin toplu bir şekilde basılması için öğrencileri çaba harcamalıdır.

Malov bize, Sovyet Türkologlarına zengin bir hazine bırakmıştır. Senelerdir hazırladığı eseri çalışmalarımızda sağlam bir rehber olmaktadır. Biz, Türkologlar onun “*Drevnyturkskiye Pamyatniki*” adlı eseri olmaksızın nasıl çalışacağımızı hayal bile edemeyiz. Aksi takdirde genç araştırmacılar nasıl hazırlanırlardı.

Verimli ve uzun ömründe yaptığı çalışmaların ilmî önemi ve muhtevası hakkında yazılı³ ve sözlü olarak birkaç defa beyanda bulunmuştum.

³ E.İ. Ubryatova *O Nauçnoy i Obşestvennoy Deyatelnosti S.E. Malova*. V turk. sb. 1, İzd., AN SSSR, M., L., 1951: ee je S.E. Malov(k 70 letiyu) V Jurnale “*İzvestiya AN SSSR*” OLA, 1955, t.,XIV, vıp. 1, 93 str, ee je S.E:Malov (nekrolog). V Jurnale “*İzvestia AN SSSR*” OLA, 1957 t. XVI, vıp 6.

Malov'un en önemli ilim adamlığı taraflarından birisi de Türkoloji çalışmaları hakkında yazdığı tenkitleridir. Tenkitleri yeni Türkoloji çalışmalarını veya herhangi bir eserin bazı kısımlarını tamamlamak için yazılmıştır.

İşte, birkaç örnek sunuyorum. Türkiye'de "*Kutadgu Bilig*" eserin tıpkı baskısı yapılmıştı. Türkolojinin bu mühim hadisesi üzerinde Malov kısa bir yazı yazmıştı; bu kısa yazıda bile kendi fikirlerini ve delillerini ince bir üslûpla ifade edebilmiştir.

Kitabın ilk paragrafında ise Tomsen'in teşviki ile Malov'un alkışladığı yazı ön sözünde yer almaktadır. bunun dışında da Malov'un yaptığı tercüme üzerinde Kazak alimi A.N. Margulan⁴ tarafından yapılan eleştiri de bulunmaktadır. Eleştiri çeşitli kaynaklara dayanarak yapılmıştır.

Bu kitabın ikinci paragrafı ise Mançu alfabesiyle yazılmıştır. Radloff ve ressam Dudin'in teşviki ve yardımıyla bu yazıya dair malzemeler Rusya İlimler Akademisinde basılmıştır. Sonra Radloff gerekli gördüğü ilaveleri "*Kutadgu Bilig*" in metnine eklemiştir.

Daha sonra Malov bu ilaveler hakkında eleştiride bulunmuştur. Bu yeni tercümede kendisinin tashih ve ikmallerinin dikkate alınmadığını söylemiş ve ikazda bulunmuştur. Böylece Malov kendisinin ve Radloff'un "*Kutadgu Bilig*" üzerindeki çalışmalarını karşılaştırmış oluyordu. Bunu takiben basılan diğer iki ciltteki eksiklikleri ve bazı hususiyetleri de inceden inceye araştırmıştır. Hatta dikkatini hususî olarak ikinci cilde, Rus alimleri tarafından hediye edilen Namangan nüshasının üzerinde toplamıştır. Bu eleştiride Malov tıpkı Orhun yazıtların inceleyen H.N. Orkun gibi en önemli noktaları ortaya koymuştur. Hatta Kaşgarlı Mahmut ve "*Altın Yaruk*" hakkında hiçbir bilgi bulunmadığı bir zamanda "*Eski Türk Yazıtları*" nı tercüme eden Radloff'un mühim rolünü göstermek gerektiğini söylemiştir.

Malov, Orkun'un bastırıldığı eser üzerinde yaptığı eleştiride ise eseri ilmî bir efsane olarak kabul ettiğini dile getirmiştir. Bunun gibi "*Manas*"ın yeni baskısını da alkışlayarak bazı ikazlarda bulunmuştur. Özellikle bu notlar A. N. Bernştam'ın Suji yazıtları üzerinde yaptığı izahlar hakkındadır. (Bernştam Eski Türk yazıtların okumada onun öğrencisiydi)

Tarihçi ve Arkeologlar tarafından tarihî vesikalar üzerinde yapılan izahlar da çok açık ikazlardı. Bu mesele ilimde hatta günümüzde de çok önemlidir. Bu meseleye kendi eleştirisinde bile Malov önemli yer vermektedir.

İşte biz, Malov'un eleştirilerinden örnekler verdik. Malov eleştirileri oldukça fazla miktarda kalemi almıştır. Bilhassa Türk Dillerini incelemede Malov büyük bilgin olarak derin bir bakış açısıyla kendi çalışmalarında da tenkidi hakim kılmaktadır. Ünlü Türkologun çalışmalarına ilaveler; ilk olarak eleştiri yazılarını toplamak ve yayınlamak; ikinci olarak ise bütün çalışmalarının tespit edilmesi ve bir bibliyografisinin düzenlenmesi gerekmektedir.

Malov'un son derece muhteşem bir insan olduğundan biraz daha bahsetmek istiyorum.

Malov'un ilim adamı olarak esas özelliği böyledir: Kendi meslektaşlarına karşı davranışı çok hususiydi. O, belki de meslektaş kelimesini sık sık kullanmamıştı, fakat onu meslektaş düşüncesi o kadar heyecanlı idi ki, Sovyet Türkologlarının büyük cemaatinin her üyesine olan davranışlarından bunu anlamak mümkündü.

⁴ E. Margulan. "Korkit-Küysi" V jurnale "*İzvestia Kazahskogo filiala AN SSSR, seria yazıka i literaturı*" vıp 1, 1944, 85 s.

Malov'un bir başka özelliği de umumiyet itibarıyla kendi imkanlarını,eksiklerini ve değerini bütün araştırmalarında tam ve açıkça gösterebilmesiydi. Malov, bizim mesleğimizde bazen görülen kavgaları ve geçimsizlikleri gerçekten anlamıyor ve şöyle diyordu: “İşi olmayanlar sadece kavga eder, gerçekten işi olanların kavga için zamanları yoktur. Yol genişdir ve ondan ayrılmak her an mümkündür”.

“Hayat boyu insan küçük bir şey yapar. İnsanın hayatı kısadır, ilim ise sonsuzdur” vecizesini söylemiştir. Dolayısıyla “İlim sadece bir insanın çabası ile hatta yetenekli olsa bile ilerlemiyor. Namuslu her bilim adamı işinde faydalı olabilir” demiştir.

Malov yeteneği az olanları da küçümsememiştir. “Büyük işletmede herkese ihtiyaç vardır. Önemsiz sayılan küçük bilgilerin toplanması büyük yorumların yapılabilmesine imkan sağlar. Fakat herkes ancak kendi yapabileceğini yapar” demiştir.

Malov için daha öncekiler tarafından ifade edilen bu gerçeğin sadece tekrarlanması mevzu bahis değildi. Bu, onun bütün araştırmalara karşı olan şahsî bakış açısıydı.

Sovyet Türkologlarının araştırmalarının yayınlanmasına çok seviniyordu. Her yeni basılan kitap için mutlaka bir yazı yazardı ve bu yazılar eleştiri olmasa bile en azından kitabın muhtevasını tanıtırdu. Aynı zamanda S.E. Malov araştırmaların getirdiği yeni bilgileri değerlendirerek “Bu yeni bir keşiftir” diye seviniyordu.

Onu seminerleri her an Türkolojideki yeni buluşlara vesile oluyordu. Dikkati çeken başka bir husus da onun mektuplarıdır. Mektuplarda kendisi hakkında genelde bir ve iki cümle ile bahsediyordu: “Biz Al. Mih. ile selam söylüyoruz”. Türkolojideki çeşitli olayların açıklanmasına tahsis ettiği mektupları çoktur. Mektupları Sovyet Türkolojisindeki özgün tarihine dair örneklerdir.

Malov Türkologların savunma tezlerine çok hususi bir alâka gösterirdi. Onun için bunlar birer Türkoloji bayramı idi. Tez sahibini tartmak için onun sözlü olarak dinlemek gerekiyor. Ancak “Savunmada konuşma yapmak bir eleştiri yapmak demektir” diyordu.

Malov'un bana söylemiş olduğu: “Tezi övmek savunma kavramına karşı çıkmaktır. Siz ne kadar güzel çalışma yapmışsınız, diye söyleyecek miyim, acaba? Siz de bana: ‘Hayır, tamamı dediğiniz gibi değil, diyecek misiniz’” cümlelerini hala hatırlıyorum.

Dolayısıyla savunma tezi için biz öğrencileri her an hazırlanırdık. Mesela, 1944 yılında Alma-Ata'da düzenlenen S.K. Kenesbayev'in savunmasına ne kadar çok hazırlanmıştık. Başkalarına bu çabamız Kenesbayev'in savunmasını reddettirme niyetimiz olarak görünürdü. Gerçekte ise, Malov ve biz bunun bir Türkoloji bayramı olarak geçmesini arzu ediyorduk. Tabî ki bu bayram ancak ciddî bir tartışmayla gerçekleşebilirdi. Benim çift⁵ kelimeler hakkındaki makalem S.K. Kenesbayev'in savunma tezi ile ilgili konulara bağlı soruların devamlı tartışılmasının ve araştırılmasının ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

Malov bizzat “Eski Türk Yazıtları” üzerindeki çalışmasında meslekî işbirliği gerçekleştirmiştir. Yazıtlar hakkında o zamana kadar Türkologların yaptığı araştırmalarda da belli derece işbirliği olmakla birlikte Malov'dan sonra diğer yazıtlar ve Türk Diller üzerinde çalışanlar için kendisi bir örnek olarak görünmüştür.

Seminer katılanların ekseriyeti başka Türk lehçeleri üzerinde çalışanlardı ve hatta bazen kendi sahalarna ait mühim malzemeleri getiriliyorlardı. Ben de Derenkova ve başka üyelerle beraber uzun senelerden beri katılıyordum ve seminerlerin her anı dikkate değerdi. Bu seminerin kazanımları sonraları Malov'un “Drevneturkskiye

⁵ E.İ. Ubryatova “Parnie Slova v Yakutskom Yazıke”, *Yazık i Mişlenie*, t. XI, 1948, İzd. AN SSSR, M., L., 297 s.

Pamyatniki” adlı eseri üzerindeki araştırmalarında da yer almıştır. “*Drevneturkskiye Pamyatniki*” sözlüğünde bu çalışmaların büyük bir kısmını kullanmıştır. Ancak, bu sözlük onun kendi çalışmalarını ihtiva etmektedir.

“*Eniseyskaya Pismennost Turkov*”u (M., L., 1952) okumada karşılaştığı meselelerin neticesi metinlerde ve tercümede ve tercümelerde ortaya konmuştur. Zorluğuna rağmen Radloff’tan sonra yazıtlar üzerindeki araştırmaları Malov yapmıştır ve hiçbir zaman bu çalışmaların tamamlandığına inanmamıştır. İstikbalde dilcilere çok iş düştüğünü yazmıştır.

Dolayısıyla bu saha için çok yararlı bilgiler ortaya koymuştur.

Bu kitabında Batmanov ve Yudahin’in çağdaş Kırgız dili ile Yenisey Türkçesinin ilişkileri hakkındaki meselelere dair ve çok sevdiği öğrencisi Bernştam (Malov’dan önce vefat etmiştir) ile olan görüş birliği ve görüş ayrılıklarını çözebilmiştir.

“*Eniseyskaya Pismennost Turkov*” kitabının ilmî öneminden ziyade gerçek bir iş birliği örneği olarak daha önemli görünmektedir. Eski yazıtları öğrenmede önümüze çıkan küçük ve büyük meseleler üzerinde bir çok ilim adamı çalıştı. Hatta okumak için yeni gelen Tuvalı öğrencilerimiz ile bizim ülkenin başta Yudahin ve Malov olmak üzere büyük Türkologları herhangi bir meseleyi çözmede her biri bir katkıda bulunabilir. Kendisinden sonra bu işleri başka birisi de zevkle devam edebileceğine inanıyor ve şöyle diyordu: “*Ben elimden geleni yaptım, daha iyisini benden dana kudretli birisi yapabilir. Yapılacak daha çok iş var.*”

Onunla çalışmak ne kadar kolay ve ne kadar zevkliydi. Bu bana nasip olduğu için ne kadar çok mutluyum.

Çeviren: Venera TURATBEK KIZI